

Sammanfattning och slutsatser

Socialstyrelsen har på regeringens uppdrag under 2004 undersökt tandvårdens behov av tandsköterskor samt tandsköterskans roll i den framtida vården.

Utredningen består av följande moment: beskrivning och analys av tandsköterskans arbetsuppgifter och av tandsköterskeutbildningen såväl historiskt som i ett framtidsperspektiv, beskrivning och analys av tillgång och efterfrågan på tandsköterskor samt en beskrivning av faktorer som påverkar den framtida tandvårdens organisation, innehåll och kompetenskrav.

Assisterande personal med benämningen tandsköterska har funnits i tandvården sedan 1920-talet. Tandsköterskans assisterande funktion har i princip bibehållits fram till idag samtidigt som arbetsuppgifterna successivt har utvidgats till att omfatta vissa undersöknings- och behandlingsmoment. Utvidgningen har skett genom att tandläkaren har delegerat undersöknings- och behandlingsmoment till tandsköterskan. Denna tillämpning av delegering har mött kritik från Socialstyrelsen. Tandsköterskans (och tandhygienistens) arbetsuppgifter har fram till 2002 detaljreglerats genom föreskrifter och allmänna råd. Denna typ av detaljreglering för enskilda yrkesgrupper har inte funnits för andra personalgrupper inom hälso- och sjukvården.

Tandsköterskeutbildning har funnits i drygt 75 år. Den hade initialt stark koppling till de institut och högskolor som bedrev tandläkarutbildning och staten var huvudman för utbildningen. Utbildningsansvaret togs med början på 1960-talet successivt över av landstingskommunerna för att sedan övergå i primärkommunal regi på 1980-talet i form av ett nationellt program inom gymnasieskolan. Den senare utbildningen upphörde – efter kritik från avnämarna och vikande studentintresse – som nationellt program år 2000. Idag finns tandsköterskeutbildning endast lokalt, för närvarande på fem orter med drygt 200 utbildningsplatser. Samtliga utbildningar som startar hösten 2004 har haft ett stort antal sökande. Utbildningen ges i form av vuxenutbildning antingen som gymnasial utbildning inom KomVux, eller påbyggnadsutbildning (PU) alternativt som kvalificerad yrkesutbildning (KY). Utbildningarnas längd varierar mellan ett till två år.

Av den hearing som Socialstyrelsen genomfört framgår att det saknas konsensus bland tandvårdens parter om vilka arbetsuppgifter tandsköterskan skall ha i den framtida tandvården och vilken utbildningsnivå som krävs för att utföra tandsköterskans arbetsuppgifter. Tandsköterskornas intresseorganisationer företräder linjen att arbetsuppgifterna kommer att omfatta dels assistans till tandläkaren vid diagnostik och behandling inklusive arbetsuppgifter som inte är patientrelaterade, exempelvis vårdhygien, skötsel och sterilisering av instrument och administration, dels självständiga arbetsuppgifter som omfattar direkt patientarbete, dvs. den typ av undersöknings- och behandlingsmoment som tandsköterskor idag utför efter delegering från tandläkare. För att erhålla kompetens för dessa arbetsuppgifter krävs enligt

tandsköterskornas intresseorganisationer en högskoleutbildning som leder till yrkesexamen och legitimation.

Tandläkarnas intresseorganisationer samt tandvårdens arbetsgivarorganisationer är i princip eniga med tandsköterskornas intresseorganisationer vad gäller arbetsuppgifternas innehåll men anser att den kompetens som krävs för dessa uppgifter kan erhållas genom en eftergymnasial utbildning i form av en påbyggnadsutbildning (PU) eller en kvalificerad yrkesutbildning (KY). Tandhygienisternas intresseorganisation företräder linjen att tandsköterskan i huvudsak skall ha en stödjande funktion med assistans till tandläkaren som huvuduppgift och att kompetens för dessa arbetsuppgifter kan uppnås genom en eftergymnasial utbildning enligt ovan. Samtliga parter förordar en nationell utbildning, dvs. en utbildning som bygger på en gemensam kursplan för hela landet.

Arbetsorganisationen och arbetsfördelningen inom dagens tandvård präglas av att en relativt stor andel av tandsköterskor utför undersöknings- och behandlingsmoment efter delegering från tandläkare. Parternas synsätt på arbetsfördelning och delegering återspeglas i de ställningstaganden som förs fram av respektive organisation vad gäller arbetsuppgifter och utbildningsnivå. I tandsköterske- och tandhygienistorganisationernas respektive ställningstagande finns en kongruens mellan arbetsuppgifter och utbildningsnivå men ställningstagandena leder till olika slutsatser. I tandläkar- och arbetsgivarorganisationernas ställningstaganden finns en betydligt svagare koppling mellan arbetsuppgifter och utbildningsnivå.

Tandsköterskekåren består dels av tandsköterskor med tandsköterskeutbildning och tandsköterskor som saknar sådan utbildning. Det saknas officiell statistik över hur stor tandsköterskekåren är men enligt de senast tillgängliga uppgifterna från arbetsgivare och tandsköterskornas fackliga organisationer finns ca 12 300 yrkesverksamma tandsköterskor. Knappt 8 000 av dessa återfinns i folktandvården och återstoden i privattandvården. Cirka 1 000 tandsköterskor i privattandvården bedöms av berörda parter sakna tandsköterskeutbildning.

Det saknas officiell statistik över arbetslöshet bland tandsköterskor, men enligt tandsköterskornas fackliga organisationer är den marginell.

Tillgången på tandsköterskor i framtiden är bland annat avhängig den framtida utbildningskapaciteten och framtida pensionsavgångar. Då nuvarande utbildningar är av temporär karaktär kan inte några långsiktiga slutsatser dras om framtida tillskott genom utbildning. Baserat på åldersfördelningen i yrkeskåren har pensionsavgångarna beräknats till drygt 3 000 för den kommande tioårsperioden. Om dessa 3 000 tandsköterskor skall ersättas och ersättas med utbildade tandsköterskor skulle minst 300 tandsköterskor behöva utbildas årligen under den nästkommande tioårsperioden. Tillgång och efterfrågan på tandsköterskor kan dock inte ses isolerat utan måste relateras till tillgång och efterfrågan på tandläkare och tandhygienister.

Det finns ett antal faktorer som kan förväntas påverka den framtida tandvården organisation och innehåll samt fördelningen av arbetsuppgifter bland de olika yrkeskategorierna i tandvården. Utöver samhällsekonomiska faktorer inklusive tandvårdsstödet utformning förväntas det framtida tandvårdsbehovet i olika åldersgrupper ha betydelse för efterfrågan på tandvårdspersonal.

Socialstyrelsens slutsatser och förslag

Tandsköterskan har och kommer även i framtiden att ha en central roll i tandvården – en roll med sådan kompetens och arbetsinnehåll att den kompletterar övriga yrkesgrupper. Det är angeläget att det finns en kongruens mellan utbildningsnivå och de arbetsuppgifter som tandsköterskan kommer att ha.

Baserat på det underlag och de övervägande som redovisats föreslår Socialstyrelsen följande vad gäller tandsköterskans framtida arbetsuppgifter och utbildning:

Tandsköterskerollen skall ha en stödjande funktion som dels omfattar assistans till tandläkaren vid diagnostik och behandling, dels självständiga arbetsuppgifter som vårdhygien och smittskydd, skötsel och sterilisering av instrument, administration och ekonomi och kvalitetssäkringsarbete. Tandsköterskors arbetsuppgifter bör även fortsättningsvis omfatta följande patientrelaterade arbetsuppgifter: assistans vid oral röntgenfotografering, förebyggande åtgärder innefattande instruktioner i munhygien, polering/borttagande av mjuka beläggningar med roterande instrument, salivprovtagning, fluorbehandling och antibakteriell behandling samt avtrycktagning för framställning av gelskenor/gelskedar.

En tandsköterskeutbildning inrättas på eftergymnasial nivå utanför högskolan antingen i form av en påbyggnadsutbildning (PU) eller som en kvalificerad yrkesutbildning (KY). Utbildningen bör vara baserad på en nationell kursplan som tas fram specifikt för ändamålet av den myndighet som kommer att ansvara för utbildningen. Förebilder för den typen av kursplaner finns redan. Dimensioneringen av utbildningen bör kontinuerligt anpassas till arbetsmarknaden. Erfarenheter från pågående och planerade utbildningar på eftergymnasial nivå visar att det finns stort intresse för denna typ av yrkesutbildning.

Socialstyrelsen kommer att inom ramen för den planerade översynen av Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om delegering av arbetsuppgifter inom hälso- och sjukvård och tandvård (SOSFS 1997:14), att ta ställning till nuvarande praxis med delegeringar av undersöknings- och behandlingsmoment till tandsköterskor.